
Herstelgericht werken binnen de kaders van justitie

Auteurs zijn SPV-en i.o.

Marian Oosting & Agnita Poorte

Inleiding

Erik is een gedetineerde, die in de laatste fase van zijn straf zit. Deze mag hij buiten de Penitentiare Inrichting (PI) voltooien: hij mag weer naar buiten. Erik is aangemeld bij een resocialisatietraject en heeft als doel zijn leven weer op te bouwen. Hij wil graag een "normaal leven" met een huis, werk en een vriendin. In een traject van 9 maanden wordt er toegewerkt naar het voltooien van zijn doelen.

Naast de begeleiding krijgt Erik ook een reclasseringswerker toegewezen, die toezicht houdt op het proces. De reclasseringswerker geeft aan dat hij het van belang vindt dat Erik een delictscenario schrijft, waarin beschreven wordt hoe het delict tot stand is gekomen. Dit vindt men van belang om te voorkomen dat Erik opnieuw een delict zal plegen. Erik ziet hier het nut niet van in. Hij vindt dat hij al goed bezig is met het opbouwen van zijn leven. Toch staat dit in de voorwaarden die justitie gesteld heeft en zal Erik de gedragsinterventie moeten opvolgen. Erik gaat met de hulpverlener en reclassering in gesprek bij de weerstand die hij ervaart, maar besluit dan toch mee te doen. Hij wil geen gezeur hierover en wil zo snel mogelijk zijn leven verder opbouwen.

Dit artikel beschrijft een proces van herstelgericht werken binnen een justitieel kader. Door voorwaarden op te leggen en deze ook te toetsen, kan worden aangetoond dat de recidive omlaag gaat. Dit is wat de samenleving graag wil horen en zien, maar is dat ook zo? Zorgen deze voorwaarden en kaders voor het herstel van een cliënt of voor het herstel van vertrouwen door de maatschappij? Allereerst zal worden beschreven hoe herstelgericht werken binnen een justitieel kader eruit ziet, wat de taak van de reclassering hierin is en welke rol de SPV hierin kan spelen.

Herstelgericht werken en het justitieel kader

Herstelgericht werken is een "hot item" binnen de geestelijke gezondheidszorg. Het gaat om het vinden van een nieuwe betekenis en een nieuw doel in het leven. Hierbij is het de bedoeling dat iemand een bevredigend, hoopvol en zinvol leven kan leiden, ondanks de beperkingen die de psychische klachten met zich meebrengen (Anthony, 1993). Persoonlijke groei, het ontwikkelen van een positieve identiteit, hoop, empowerment en zelfstandiger functioneren staan hierbij voorop. (Corrigan e.a., 2004; Jacobson en Greenly, 2001; Resnick e.a., 2005; Leamy e.a., 2011) Herstelgericht werken in een justitieel kader kan vragen oproepen, want in hoeverre kan dit naast elkaar bestaan? Bij een justitieel kader wordt immers veelal gewerkt met voorwaarden en kaders, waarbij een straf of maatregel opgelegd wordt aan iemand door de rechter.

Elke maatregel heeft een overeenkomst: er worden voorwaarden in geschetst. Deze voorwaarden hebben als nut, dat de cliënt niet terugvalt in zijn delict gedrag en terugval kan worden voorkomen. Eén van de maatregelen is de Inrichting voor Stelselmatige Daders, waarin extra aandacht is voor het vinden en bieden van de juiste zorg om aan het onderliggende probleem te werken. Dit is een maatregel van maximaal twee jaar, die bedoeld is voor veelplegers die vaak overlast bezorgen. In dit soort gevallen is er sprake van zorg onder drang. Het doel van zorg onder drang is een doelgroep te bereiken die een hoog crimineel recidive heeft, waarbij vaak sprake is van complexe problematiek (bijvoorbeeld persoonlijkheidsproblematiek, trauma of schizofrenie). Via een wettelijk kader probeert men deze doelgroep te dwingen tot zorg te accepteren. Dit gebeurt sinds 1988 en uit een vervolgonderzoek van het justitieel verslavingsbeleid (Justitie, 2007) blijkt dat deze aanpak werkt en het recidivegevaar minder wordt. Zorg onder drang is effectiever dan detentie alleen. Drang kan gebruikers over de drempel helpen om de zorg te accepteren, vooral als ze actief worden benaderd en wanneer er een reële strafdreiging bestaat (Blaauw & Roozen, 2012). Het laatste gedeelte van de straf kan worden uitgezeten in een kliniek of resocialisatieafdeling. Dit betekent dat iemand in het laatste gedeelte van de straf kan toewerken naar een leven in de maatschappij. De delinquent wordt gevolgd in het proces van binnen de PI naar buiten de PI, waarbij ook wordt gekeken of er aan de voorwaarden wordt voldaan.

In het handboek forensische verslavingszorg (Blaauw & Roozen, 2012) wordt over de effectiviteit van interventies gezegd dat dit in Nederland nog nauwelijks is onderzocht en dat er veel gebruik wordt gemaakt van resultaten vanuit onderzoeken in het buitenland. Hierin komt naar voren dat recidieven worden verlaagd door een combinatie van toezicht met behandeling en in de behandeling gebruik te maken van cognitieve gedragstherapie.

Wat doet reclassering?

De reclassering speelt een belangrijke rol in het proces naar het leven buiten de PI. Zij begeleiden verdachten en plegers van misdrijven van de arrestatie tot aan de vrijlating en brengen advies uit aan de rechter. De reclassering ziet erop toe dat de verplichtingen worden nagekomen en bereidt ex-gedetineerden voor op een bestaan zonder criminaliteit. Zij hebben vier kerntaken: diagnose & advies, toezicht houden, gedragsinterventies en het uitvoeren van werkstraffen (Blaauw & Roozen, 2012). Hiermee hopen zij dat gedetineerden niet terugvallen in crimineel gedrag, waardoor Nederland veiliger wordt (Rijksoverheid, 2016).

In het werken binnen een justitieel kader staat het terugdringen van recidive centraal. Hoe ziet de reclassering dat? En kan dat gecombineerd worden met het herstelgericht werken? Om hier antwoord op te krijgen zijn we in gesprek gegaan met de reclassering. Zij geven aan dat herstelgericht werken één van de pijlers is van het werken in een gedwongen kader. Herstel is dan het weer kunnen integreren en participeren in de samenleving. Daarbij kan de cliënt gevoelens van schuld en schaamte weer een plek geven, waardoor hij weer volwaardig deel kan nemen aan de maatschappij. Door te werken aan thema's als schuld en schaamte hoopt men recidive te voorkomen. Het is hierbij van belang om te kijken naar de psychodiagnostiek, omdat iemand met een antisociale persoonlijkheidsstoornis deze gevoelens misschien minder zal herkennen of ervaren. Dan wordt er ingestoken op het gedrag van een persoon en worden de grenzen van dit gedrag aangegeven.

De cliënt ervaart de voorwaarden die de rechter oplegt vaak als beperking. Het is de kunst om samen met de cliënt, hulpverlener en reclassering te kijken of de voorwaarden aansluiten bij de gestelde doelen van de cliënt. De reclassering heeft hierin als taak om te kijken naar de gevaarscriteria en het hieraan gerelateerde risico op terugval.

In contact met de cliënt is het van belang om motivationeel in te steken, omdat je hoopt dat iemand zelf gaat nadenken over de gevolgen van de daad en hoe diegene nieuwe delicten kan voorkomen. Je hoopt te bereiken dat er intrinsieke motivatie ontstaat, omdat veranderen dan vanuit de cliënt zelf komt. De combinatie van het werken met voorwaarden en herstelgericht werken betekent dat er kritisch gekeken moet worden naar de mogelijkheden van de cliënt en hoe deze kleine stapjes kan maken. Door tijdsdruk lijkt de aandacht meer te liggen op het controleren van bijzondere voorwaarden en minder op herstel. De reclassering betreurt dit, omdat de ervaring is dat mensen vanuit hun herstel juist weer stappen in de goede richting gaan zetten.

De cliënt aan het woord

Henk is cliënt bij het Forensische FACT team. Henk is eerder opgenomen geweest met een ISD maatregel (Inrichting voor Stelselmatige Daders) in een Forensische Psychiatrische Kliniek. Henk wil zelf graag een behandeling ondergaan, want hij wil zijn leven beteren. Al was het alleen al voor zijn 3 kinderen en omdat hij graag deel wil uitmaken van hun leven. Henk heeft gevraagd om behandelmodules en merkt dat dit niet aansluit op wat hij nodig heeft. Uiteindelijk is Henk door middel van delictscenario gaan onderzoeken hoe het zover is gekomen dat hij de delicten heeft gepleegd. Henk heeft kritisch gekeken naar welke factoren een rol spelen waardoor hij delicten heeft gepleegd en komt erachter dat het met zijn levensgeschiedenis te maken heeft. Doordat Henk graag hulp wil bij het terugkeren in de maatschappij en wil voorkomen dat hij nog langer delicten pleegt, is hij cognitieve gedragstherapie aangegaan met een psycholoog. Sinds Henk weer op zichzelf is gaan wonen, met voorwaarden en betrokkenheid van een reclasseringswerker, is hij druk met het opbouwen van sociale contacten en vooral het waarmaken van zijn grote droom: kok worden. Samen met de Sociaal Psychiatrisch Verpleegkundige (SPV) van het Forensische FACT team kijkt Henk hoe dit waargemaakt kan worden. Ook komt er een ervaringsdeskundige bij Henk op bezoek, die weet hoe het is om je leven weer op te bouwen na een jaar in een kliniek te hebben doorgebracht. Henk krijgt de coaching en ondersteuning die hij nodig heeft. Henk kijkt kritisch naar zijn eigen behandeltraject en zegt duidelijk dat hij hier meer uit had kunnen halen met de juiste ondersteuning van het behandelteam. Wanneer er in de kliniek al meer ingezet was op herstel, was Henk verder geweest in dit proces op het moment dat hij weer op zichzelf ging wonen.

Zoals omschreven in bovenstaand ervaringsverhaal van Henk zit er verschil in het herstelgericht werken in een kliniek/penitentiaire inrichting of bij het forensische FACT team. Henk vertelde dat de SPV van het Forensische FACT team erg gericht was op zijn wensen en behoeften, terwijl de behandeling in de kliniek niet aansloot bij wat Henk nodig had. De SPV kan een grote rol spelen binnen het herstelgericht werken in het justitieel kader. In een FACT team kan de SPV de regie nemen in het herstelproces en samen met de cliënt gericht kijken wat deze wil om de kwaliteit van zijn/haar leven te vergroten. Henk heeft stap voor stap hieraan gewerkt: hij is eerst begonnen met delictscenario en cognitieve gedragstherapie en daarna met behulp van een ervaringsdeskundige en de SPV zijn dromen aan het najagen.

De rol van de sociaal psychiatrisch verpleegkundige

Het dilemma van de SPV die binnen een justitieel programma werkt, is het motiveren van een cliënt voor een behandeling en daarbij omgaan met de voorwaarden van de rechter, die bij de betrokkene weerstand oproepen. De cliënt ziet hier vaak de meerwaarde niet van en wil liever toekomstgericht bezig zijn. De basisvaardigheden van herstelgericht werken kunnen hier handvatten in geven. Shepherd, Boardman en Slade (Shepherd, 2008) geven aan dat het van belang is om doelen te stellen voor herstel en eigen kracht centraal te stellen.

Het gaat met name om het principe dat je samen op weg gaat. Het is wel van belang om bewust te zijn van risico's, mogelijke terugval en mislukking. Om risico's te verkleinen is het wel van belang om met een cliënt te bekijken hoe hij kan voorkomen dat hij weer in een delictgerelateerde situatie terechtkomt. Wanneer een cliënt dit inzicht heeft, neemt de weerstand af. De cliënt kan inzien dat de voorwaarden, opgelegd door de rechter, gekoppeld kunnen worden aan het de toekomst van de cliënt. Wanneer een cliënt een eigen woning heeft, werk en een partner, is het belangrijk dat hij dit niet meer kwijtraakt. Wanneer een cliënt dit inzicht heeft gekregen, snapt hij de achtergrond van bijvoorbeeld het maken van een delictscenario, het volgen van cognitieve gedragstherapie of het inzetten van motivationele methoden.

Basisattitudes van herstelgericht werken

KU LEUVEN

Effectieve hulpverleners

- Actief luisteren naar persoon zelf
- Helpen prioriteren in doelen voor herstel
- Geloof in eigen kracht
- Voorbeelden aanhalen
- Aandacht en belang aan doelen die persoon uit ziekerol halen en bijdrage tot anderen
- Niet-ggz instanties aanduiden die kunnen helpen
- Aanmoedigen van zelfhulp
- Bespreek welke professionele hulp de persoon wenst en nodig heeft
- Respectvolle bejegening en partnership, bereid om een eind op weg te gaan
- Bewust van risico's, mogelijk herval en mislukking, toch continu steun bieden bij het zetten van stappen om doelen te bereiken, hoop en positieve verwachtingen

(Shepherd, Boardman & Slade 2008) 31

Vanuit het Forensische FACT team (GGZ Friesland) wordt aangegeven dat zij herstel ondersteunende zorg inzetten door met de cliënt te kijken naar de doelen die hij zelf heeft, maar ook door gebruik te maken van een ervaringsdeskundige. Er wordt steeds meer gebruik gemaakt van de ervaringsdeskundige binnen de forensische afdelingen van GGZ Friesland, omdat het de motivatie van de cliënt kan vergroten om aan zijn herstel te werken. De ervaringsdeskundige heeft in dezelfde situatie gezeten als de cliënt en laat zien wat het oplevert wanneer de cliënt gemotiveerd is om aan zijn herstel te werken. Bij Terwille verslavingszorg wordt er gewerkt met een methode waarin de cliënten binnen de kaders eigen regie krijgen. Dit houdt in dat zij verantwoordelijkheid dragen voor aspecten, zoals het beheeren van het geld of het samen verantwoordelijk zijn voor het koken.

Als SPV is het een belangrijke taak om het verhaal achter de diagnoses te horen en te zien en hierbij aan te sluiten. Vaardigheden die hierin een rol kunnen spelen zijn het toepassen van narratieven en het maken van een rehabilitatieplan. Verder is een kracht van een SPV om het netwerk te betrekken bij de zorg. Het systeem zou een rol kunnen spelen in herstel. Voorwaarden en herstelgericht werken hoeven elkaar niet in de weg te zitten, maar vaak ervaren de cliënten dit wel als een belemmering waardoor zij niet toekomen aan herstel. De inzet van de reclassering en de behandelaar van de cliënt (en de samenwerking onderling) is hierdoor van groot belang.

Cliënten voelen zich vaak niet vrij door de voorwaarden en kunnen daardoor voor hun gevoel de rollen in de maatschappij niet goed oppakken.

Richie, een 32-jarige man, is 9 maanden in een forensische kliniek opgenomen geweest en woont sinds 1 maand weer in zijn eigen woning, bij zijn vrouw en 4 kinderen. Elke dag is Richie aan het werk als steigerbouwer, waarbij hij lange dagen maakt. 's Ochtends om 6 uur vertrekt hij en om 19 uur 's avonds komt hij weer thuis. Ook op zaterdag werkt Richie vaak, zodat hij wat extra geld kan verdienen om zijn kinderen een goed thuis te bieden. Hij kan het nu allemaal financieel redden, waardoor hij geen delicten meer pleegt. Nu kreeg Richie een brief van de reclassering dat ze eenmaal per 3 weken een afspraak met hem wil. Deze afspraak zal tijdens kantooruren plaats moeten vinden, waardoor Richie niet kan werken op die dag en dat kost hem geld. Tevens heeft Richie contact met een behandelaar van de GGZ, die elke 2 weken een afspraak met hem wil, maar ook tijdens kantooruren. Tussendoor kan men Richie ook nog oproepen voor onverwachte urinecontroles om te checken op druggebruik. Richie vindt het moeilijk om zijn nieuwe rol als werknemer te combineren met de voorwaarden waar hij aan moet voldoen. Daarnaast kan hij nu eindelijk weer een vader voor zijn kinderen zijn, maar is hij zoekende hoe hij tijd kan vrijmaken voor ze en kan zorgen dat ze financieel niets te kort komen. Richie heeft het gevoel dat hij niet zijn leven kan opbouwen en hij voelt nu veel druk: vanuit de voorwaarden, vanuit zijn werkgever en vanuit zijn gezin.

Een belemmerende factor hierbij is stigmatisering, bijvoorbeeld wanneer iemand meldplicht heeft bij de reclassering. Afhankelijk van de hoeveelheid aan afspraken met zowel reclassering als de behandelaar, kan het soms ook lastig zijn om de (verplichte) behandeling te combineren met een baan.

Conclusie

Het inzetten van voorwaarden vanuit justitie lijkt tegenstrijdig te zijn met het herstelgericht werken, maar in de praktijk blijkt dat dit prima naast elkaar kan bestaan. Een cliënt kan uitvoeren wat in zijn voorwaarden staat, maar zich ondertussen ook richten op de doelen in zijn leven en de betekenis die hij hieraan wil geven. Daarnaast blijken de voorwaarden vaak gericht te zijn op een zelfstandig en delict vrij leven in de maatschappij, dus dit zou goed samen kunnen gaan met het herstelgericht werken binnen een forensische setting.

Bronnen

- Blaauw, E., & Roozen, H. (2012). *Handboek Forensische verslavingszorg*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Justitie. (2007). *Justitieel verslavingsbeleid*.
- Rijksoverheid. (2016, november zaterdag). Opgehaald van Rijksoverheid: <https://www.rijksoverheid.nl/contact/contactgids/stichting-reclassering-nederland>
- Shepherd, Boardman & Slade (2008), KU Leuven.
- Droës, J. & Witsenburg, C. (2012) *Herstel ondersteunende zorg - behandeling, rehabilitatie en ervaringsdeskundigheid als hulp bij herstel van psychische aandoeningen*. Duivendrecht: SWP Uitgeverij B.V.
- Dupont, L. & Hutsebaut, F. (2001) *Herstelrecht tussen toekomst en verleden*. Leuven: Universitaire Pers Leuven.
- Koenraad, F. & Kool, R. (2007) *Een herstelgerichte benadering van delinquenten met een psychische stoornis*. Den Haag: Boom Lemma Tijdschriften.
- Gestel-Timmermans, H. van, Place, C., Vugt, M. van, Rooijen, S. van & Nieuwenhuizen, C. van. (2015) *Herstelondersteunende interventies voor forensisch psychiatrische patiënten met een psychotische stoornissen: een overzicht van wetenschappelijke evidentie*. Utrecht: Trimbos- Instituut.
- Gestel-Timmermans, H. van, Place, C., Vugt, M. van, Rooijen, S. van & Nieuwenhuizen, C. van. (2015) *Herstelondersteunende interventies voor forensisch psychiatrische patiënten met een psychotische stoornissen: addendum bij het EFP-zorgprogramma voor forensische psychiatrische patiënten met psychotische stoornissen*. Utrecht: Trimbos-Instituut.